

Жмуд Наталка,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін,

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

zmudnatalka@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7463-918X

Войнаровський Анатолій,

кандидат історичних наук, доцент кафедри культури,

методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін,

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

voinarovskiy95@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9413-2025

ВІДОБРАЖЕННЯ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ КРІЗЬ ПРИЗМУ САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНОГО ЧАСОПИСУ «ЧЕРВОНИЙ ПЕРЕЦЬ» (1927–1934 рр.)

Одним із стратегічних напрямів сталінського тоталітарного режиму була антирелігійна політика, посилення якої відбулося наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років. З метою з'ясування особливостей проведення більшовицької боротьби проти релігійно-церковних інститутів варто залучати різноманітні джерела, серед яких визначальну роль відіграють засоби масової інформації. У формуванні потрібних суспільних настроїв радянські ЗМІ завжди були ефективним інструментарієм. Тому вивчення їхньої діяльності дає змогу увиразнити технології сталінської тоталітарної політики щодо організації та впровадження антирелігійної пропаганди.

Важливе значення в конструюванні позитивного образу комуністичної влади крізь біполярну антагоністичну парадигму «свого – чужого» з відповідно негативними конотаціями численних внутрішніх і зовнішніх ворогів відіграв сатирично-гумористичний часопис «Червоний Перець». Адже безпосередньо завдяки специфічній сміховій мові його контент швидко набув популярності і став зрозумілим для різних соціальних верств. Ретельно підібрані професійні кадри через переконливі вербально-візуальні засоби системно нав'язували «правильні» міфи та стереотипи. Отже, офіційний гумор перетворився на інструмент залякування, переслідування та маніпуляції.

Основні наративи антирелігійної пропаганди спонукали духовенство зректися сану, а вірян – віри; закрити церкви; знищити релігійні атрибути; одержавити церковне майно; посилити атеїстичне просвітництво тощо.

Окрім духовенства, антирелігійну боротьбу влада цілеспрямовано вела саме проти малоосвіченого українського селянства, що завжди мало найвищий рівень релігійності. Політика колективізації та антирелігійний тиск спровокували селянський опір і повстанський рух, що набув у Радянському Союзі наймасовішого характеру. Сталінський режим свідомо перетворив українського селянина на одного з непримиренних внутрішніх ворогів – «куркуля» та «посібника попівства».

Ключові слова: сатирично-гумористичний часопис, «Червоний Перець», антирелігійна політика, сталінський тоталітаризм, УРСР.

Висвітлення антирелігійної політики сталінського тоталітарного режиму тривалий час залежало від впливу ідеології на радянську історіографію, що перешкоджало об'єктивній інтерпретації джерел. Тому для вивчення войовничого атеїзму як форми жорсткої антирелігійної

боротьби кінця 1920-х – початку 1930-х років варто звернутися до діяльності радянських засобів масової інформації (далі – ЗМІ). Одним із впливових періодичних видань був гумористично-сатиричний журнал «Червоний Перець» (далі – ЧП), що завдяки специфічній сміховій мові досить швидко набув популярності серед широких мас населення. А відтак перетворився на дієвий інструмент конструювання нової радянської ідентичності. Тому вивчення контенту ЧП уможливить увиразнити основні наративи атеїстичної пропаганди та засоби формування антирелігійного світогляду.

Історіографічний огляд досліджуваної теми виявив, що відображення антирелігійної політики сталінського тоталітарного режиму в УРСР у 1927–1934 рр. на сторінках сатирично-гумористичного часопису ЧП не було об'єктом спеціального наукового дослідження.

Вважаємо, що для об'єктивного вивчення цього питання, по-перше, варто брати до уваги праці, що висвітлюють відносини церкви й радянської влади наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років. Зокрема, йдеться про наукові студії В. Єленського (Єленський В., 1991), В. Пащенко (Пащенко В., 1994), О. Ігнатуші (Ігнатуша О., 2003), Л. Бабенко (Бабенко Л., 2015), О. Чучаліна (Чучалін О., 2018), А. Войнаровського, Н. Жмуд, В. Гребеньової (Voinarovskiy A., 2024) тощо. Суттєвим внеском у вивчення державно-церковних відносин цього періоду є дослідження А. Киридон (Киридон А., 2011), яка запропонувала дискурс розгляду цієї проблеми у площині «держава – церква – суспільство», де суспільство також розглядається як учасник проведення політики атеїзації.

До другої групи включаємо наукові праці, що характеризують медійні стратегії поширення антирелігійної пропаганди. Так, мовній політиці в тоталітарну добу присвячена праця Є. Кузнецової (Кузнецова Є., 2024). Особливості конструювання радянських ідеологічних наративів проаналізували А. Санцевич (Санцевич А., 1988), М. Чабанна (Чабанна М., 2002). На вивченні преси як джерела для вивчення суспільно-політичних процесів у тоталітарних умовах зосередив увагу М. Романюк (Романюк М., 2002). Механізми формування образу «ворога» в радянській політичній карикатурі кінця 1920-х – початку 1930-х років охарактеризувала Л. Гриневич (Гриневич Л., 2015).

Діяльність ЧП через становлення українського радянського сатиричного друку розглянув А. Капелюшний (Капелюшний А., 1986; Капелюшний А., 1990). Питання антирелігійної політики на сторінках ЧП в контексті висвітлення повсякденного життя в УРСР на початку 1930-х років торкнулися В. Войнаровський і Н. Жмуд (Войнаровський А., 2024).

Джерельною базою для написання статті стали: 1) нормативно-правові акти про антирелігійну політику в УРСР кінця 1920-х – початку 1930-х років; 2) оцифровані номери періодично-сатиричного часопису ЧП (1927–1934 рр.), контент яких уперше введено до наукового обігу, що підкреслює новизну та перспективність подальших досліджень цієї теми.

Мета статті – на основі аналізу контенту сатирично-гумористичного часопису ЧП простежити особливості проведення антирелігійної політики сталінським тоталітарним режимом в УРСР у 1927–1934 рр.

Антирелігійна політика перших років радянської влади не увінчалася очікуваним успіхом. Тож до кінця 1920-х років вона мала дещо лояльніший характер (інструкція «Про порядок реєстрації релігійних громад і видачі дозволів на скликання таких з'їздів», 27.04.1923), результатом чого стало навіть збільшення кількості релігійних громад.

Тому в 1928 році Й. Сталін гостро розкритикував попередній етап за недостатньо активну й переконливу антирелігійну пропаганду. Вже наступного року було ухвалено нове законодавство, яке суворо забороняло релігійну діяльність і передбачало впровадження освітньої програми з питань релігії з метою подальшого поширення атеїзму та матеріалістичної філософії (циркуляр «Про заходи щодо посилення антирелігійної роботи», 1929 р.).

Постанова Президії Всеросійського ЦВК і РНК РСФРР «Про релігійні об'єднання» (8 квітня 1929 р.) жорстко регламентувала порядок утворення, реєстрації та діяльності релігійних

об'єднань, використання ними культових споруд і майна. Влада фактично перебрала на себе тотальний контроль за діяльністю релігійних організацій (інструкція «Про порядок організації, діяльності, звітності та ліквідації релігійних громад і про систему обліку адмінорганами складу релігійних громад та служителів культу» від 23 червня 1932 р.)¹. Новий етап антирелігійної боротьби збігся з початком насильницької колективізації і згортанням політики коренізації.

Проведення жорсткої антирелігійної пропаганди промовисто відображено на сторінках ЧП, одного з перших політичних гумористично-сатиричних періодичних видань в УРСР (з 1922 р. виходив у Харкові українською мовою). Уже на обкладинці першого номера ЧП зображено велетенський стручок червоного перцю з розкиданими навсбіч зернинами, що символізували кулі, спрямовані на ворогів радянської системи. Серед найзапекліших увиразнено духовенство, яке іронічно названо «князями церкви».

Та через економічну скруту в 1922 р. вийшло лише 2 номери ЧП. Протягом 1924–1925 рр. у Харкові виходив сатиричний журнал Всеукраїнської ради спілок безвірників «Безвірник», що також був спрямований на формування антирелігійного світогляду щодо всіх релігій і конфесій, зокрема й народної обрядовості українців.

Періодичне видання ЧП відновило свою роботу в 1927 р. як додаток до «Вістей ВУЦВК». Антирелігійна пропаганда стає жорсткішою. Оскільки саме кінець 1920-х – початок 1930-х років були найбільш напруженими в діяльності ЧП, цей період викликає посилений науковий інтерес до вивчення впливу контенту часопису на формування атеїстичних настроїв.

Релігію та церкву постійно змальовували як марновірство. А духовенство й вірян висвітлювали не просто як відсталіх громадян, а як злісних ворогів радянської влади, що «перешкоджають будувати світле соціалістичне майбутнє»².

У вербальних та візуальних текстах зустрічаємо систематичні заклики вилучати церковне майно на користь держави; проводити масові збори підписів про закриття церков; знищувати релігійні атрибути (палити ікони³, переплавлювати церковні дзвони, хрести⁴) тощо.

Автори ЧП постійно підкреслювали фальшивість віри через численні сюжети розкрадання предметів релігійного культу⁵. А також наголошували на обмеженості та приземленості вірян, що виражалося у прагненні на релігійні свята лише задурно пожитися: «лише за перший день великодніх свят через переїдання та сп'яніння 70 разів викликали швидку допомогу»⁶ тощо.

Антирелігійна пропаганда закликала переслідувати духовенство, спонукаючи зректися сану. До прикладу, навішували ярлики найзапекліших ворогів («отруйники життя радянської людини»⁷) поруч з іншими «поширювачами антикомуністичних ідей» – «куркулями», «непманами», «петлюрівцями», «спекулянтами», які «корисливо підтримують один одного»⁸.

Часто спекулянтами зображено ченців-«екскурсоводів», які обдурюють людей, заробляючи на показах фальшивих «мощей» (Оповідання «Київські мощі. Чернігівські мощі»)⁹

¹ Законодавство про релігійні культу. Збірник документів і матеріалів. Київ, 1973. С. 107–122, 261 с.

² ЧП. 1931. № 16 URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1931_16/?page=2. С. 9 (15.09.2025).

³ ЧП. 1930. № 2. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1930_02/. С. 8 (15.09.2025).

⁴ ЧП. 1930. № 4. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1930_04/. С. 9 (15.09.2025).

⁵ ЧП. 1928. № 7. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1928_07/. С. 11 (15.09.2025).

⁶ ЧП. 1928. № 8. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1928_08/. С. 2 (15.09.2025).

⁷ ЧП. 1934. № 13–14. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1934_13-14/. С. 2 (15.09.2025).

⁸ ЧП. 1928. № 1. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1928_01/. С. 6 (15.09.2025).

⁹ ЧП. 1928. № 16. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1928_16/. С. 2 (15.09.2025).

чи накопичують статки нечесним шляхом (маєтки, коштовності, капіталовкладення у банки тощо)¹⁰.

Священнослужителів висвітлювали також у ролі саботажників, що підбурювали селян не вступати до колгоспів¹¹, та зривали хлібозаготівлі¹².

За лояльне ставлення до представників різних християнських конфесій на сторінках ЧП систематично гостро критикувалося колгоспне керівництво: «Колгоспнику! Нещадно жени з червоних ланів своїх «святих» поліцаїв, куркулячих прихильників». У контексті співпраці з владою священників називали «пристосуванцями», які «нещирі у своєму зреченні релігії». На думку Л. Бабенко, ліберальне ставлення місцевої влади до релігії було обумовлено дотриманням традиційних форм життєдіяльності та небажанням конфліктувати з односельцями, а також сумнівами щодо справжності атеїстичних цінностей (Бабенко Л., 2015).

Духовенство періодично демонстрували провокаторами в розпалюванні антирасистських та антисемітських настроїв. Зокрема, «скандальним попом» змальовується ксьондз Пранайтіс, який «зводив наклепи» під час розгляду гучної «справи Бейліса» (інспірована російськими чорносотенними організаціями в 1913 р. проти київського єврея Бейліса, звинуваченого в убивстві християнського хлопчика з ритуальною метою).

Автори часопису систематично наголошували на правильності рішення позбавити «попівство» радянського виборчого права¹³, адже вже в перші роки становлення більшовитської влади духовенство було віднесено до осіб, позбавлених виборчих прав («позбавленців»). Всесоюзна виборча кампанія 1925/26 років проілюструвала, що 15 % «позбавленців» були духовенством. А інструкція НКВС від 1 жовтня 1929 року «Про права і обов'язки релігійних об'єднань» лише погіршила становище служителів культу, проти яких почали використовуватися всі можливі форми соціального тиску: юридична безправність, матеріальна залежність, моральне знущання, притягнення до кримінальної відповідальності, фізичне знищення тощо. Такі силові методи з боку влади призвели до зречення багатьох священників духовного сану. Якщо впродовж 1927–1928 рр. зреклося 179 осіб, то в 1929–1930 рр. – 2000 осіб. У підсумку на середину 1930-х рр. духовенство як соціальна категорія практично зникло або перейшло в підпільну діяльність¹⁴.

У світлі антирадянської діяльності на прикладі Браїлівського монастиря (Вінницька область), де «знайшли 1000 пудів прихованого куркулями зерна», показано функціонування монастирів, які, на переконання влади, «з трудових артілей перетворилися на “контрреволюційні осередки”»¹⁵.

Через постійне протиставлення більш релігійного селянства прогресивнішому робітничому класу більшовицька влада взаємно нацьковувала селян і робітників. Так, селян дратували ширшими правами та привілеями пролетарів, а робітникам наголошували на селянському спротиві колективізації як основній причині затримки необхідних продуктів харчування для міста. Тому саме робітничому класу сталінський режим відводив головну роль у придушенні «куркульського» опору. Варто підкреслити, що повстанські рухи українських селян проти насильницької колективізації, які часто поєднувалися з виступами проти антирелігійного тиску, стали

¹⁰ ЧП. 1934. № 4. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1934_04/. С. 3 (15.09.2025).

¹¹ ЧП. 1930. № 2. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1930_02/. С. 2 (15.09.2025).

¹² ЧП. 1932. № 7. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1932_07/?page=4. С. 6 (15.09.2025).

¹³ ЧП. 1931. № 1. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1931_01/. С. 2 (15.09.2025).

¹⁴ ЧП. 1932. № 8–9. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1932_08-09/?page=1. С. 11 (15.09.2025).

¹⁵ ЧП. 1933. № 2. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1933_02/?page=1. С. 10 (15.09.2025).

наймасовішими серед усіх радянських республік. Тільки за 1930 рік в СРСР було зафіксовано 1487 масових виступів на релігійному ґрунті, серед яких значна частка припадала на УРСР¹⁶. Тому українських селян ЧП змальовував «забобонними вивротівцями» (змовники, які прагнуть державного перевороту та повернення старого ладу, зокрема церковного)¹⁷ або ж «двуликими» та «лицемірними», які хоча й публічно оголосили себе безвірниками, а «під час релігійних свят вимагають від влади додаткових вихідних»¹⁸.

Створення в 1927 р. Спілки безвірників України (республіканська філія всесоюзної організації, після 1929 р. – Спілка войовничих безвірників України) активізувало антирелігійну пропаганду на сторінках часопису. У рубриці «На антирелігійному фронті» систематично поновлювали інформацію про стан релігійності та нових безвірників¹⁹. Деякі дослідники наголошують на перебільшенні масового зростання членів Спілки. Адже, попри жорсткий тиск, чисельність релігійних громад була досить високою, що свідчить про значні системні проблеми у веденні антирелігійної пропаганди (Ігнатуша О., 2003).

Оскільки в антирелігійній боротьбі радянська влада передусім робила ставку на молодь, віруючу молодь і безвірників різко протиставляли. Релігійну молодь через образи «непманів», «петлюрівців», «куркульських дітей», «дітей недобитків-капіталістів» змальовували розбещеною, розгульною на фоні антисемітських, антирадянських та антикомуністичних лозунгів. Натомість атеїстів зображено освіченими інтелігентами, працьовитими селянами-колгоспниками та робітниками з гаслами «Геть паліїв війни», «За культурну революцію», «Рівноправність нації»²⁰. На контрасті із світовим студентством підкреслювали, що на початок 1930-х років уже 80 % радянських студентів є безвірниками²¹.

Часто в релігійний контекст вписували сюжети українського національно-визвольного руху. До прикладу, у тексті «Єдин у двох лицях» гостро висміюється В. М. Чехівський, український політичний і громадський діяч, прем'єр-міністр УНР, один із засновників УАПЦ. Його зображено амбівалентним персонажем, «у якому триває непримиренна боротьба між марксистом і проповідником, єпископом і гайдамакою». У подібних негативних конотаціях (у компанії з бандитом Ангелом) подається С. О. Єфремов, український громадсько-політичний і державний діяч²². У товаристві з «попами» зображено також відомих українських культурних діячів, яких звинуватили в причетності до сфабрикованої справи «Спілка визволення України» (СВУ). Цьому процесу навіть було присвячено спеціальний номер ЧП²³.

З початком згорання політики коренізації крізь призму «невдалої» і «ворожої» українізації з метою дескридації всього українського, зокрема національної церкви, піднімається тема самоліквідації УАПЦ²⁴. До прикладу, на фоні карикатур подається інформація, що в 1927 р. після обслідування 577 автокефальних парафій виявили у складі активу (священники, єпископи,

¹⁶ Голодомор. Понад 5000 масових виступів. Як українське село чинило спротив колективізації. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/11/23/149335/> (15.09.2025).

¹⁷ ЧП. 1928. № 6. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1928_06/. С. 2 (15.09.2025).

¹⁸ ЧП. 1928. № 7. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1928_07/. С. 6 (15.09.2025).

¹⁹ ЧП. 1928. № 2. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1928_02/. С. 2 (15.09.2025).

²⁰ ЧП. 1932. № 11–12. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1932_11-12/?page=4. С. 3 (15.09.2025).

²¹ ЧП. 1930. № 6. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1930_06/. С. 2 (15.09.2025).

²² ЧП. 1930/ №5. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1930_05/?page=6. С. 1, 6 (15.09.2025).

²³ ЧП. 1930. № 5. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1930_05/. С. 1 (15.09.2025).

²⁴ ЧП. 1928. № 7. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1928_07/. С. 2 (15.09.2025).

диякони, члени ради) 46 старих офіцерів, 22 колишніх денікінців, 55 колишніх членів УПСР, УСД і У КП, 214 петлюрівських бандитів, 17 колишніх жандармів і поліцаїв, 3 колишніх членів Союзу рус. народа²⁵.

Значну увагу автори ЧП приділяли також міжнародному контексту релігії, що мало на меті безкомпромісно протиставляти антирелігійну радянську систему капіталістичному ворожому антагоністичному світові. У площині расової нерівності колонізованих народів систематично піднімається тема подвійної моралі релігії як опіуму для народу²⁶.

Сатирично-гумористичний часопис ЧП завдяки своїй специфічній сміховій мові досить швидко став популярним періодичним виданням. Тому наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років, коли на релігію та церкву відчутно збільшився жорсткий тиск, радянська влада перетворила журнал на ефективний інструмент упровадження антирелігійної політики.

Аналіз контенту ЧПу виразив такі основні вектори внутрішньої і міжнародної антирелігійної політики, як переслідування духовенства та вірян шляхом різноманітних форм соціального тиску; закриття церков і вилучення церковного майна на користь держави; активізація атеїстичної науково-просвітницької роботи; гостра критика буржуазного світу, який продовжує використовувати релігію як засіб пригноблення народів тощо.

Хоча антирелігійна політика торкнулася, беззаперечно, всіх соціальних верств, найбільший антирелігійний тиск був спрямований проти духовенства й українського селянства, для якого релігія завжди була основою життєдіяльності. Тому саме українські селяни, які відповіли сталінському тоталітарному режиму на насильницьку колективізацію та антирелігійний тиск наймасовішим у Радянському Союзі опором, стали одними з найзапекліших ворогів, що й змусило владу влаштувати Голодомор-Геноцид у 1932–1933-х рр.

Список літератури

Бабенко Л. Л., 2014. *Радянські органи державної безпеки в системі взаємовідносин держави і Право славної церкви в Україні (1918 – середина 1950-х рр.)*. Полтава.

Гриневич Л. В., 2015. *Механізми масового народобивства: конструювання «образу ворога» в радянській політичній карикатурі (друга половина 1929 – початок 1930 рр.)*. [Електронний ресурс]: і далі

Єленський В., 1991. *Державно-церковні взаємини (1917–1991)*. Київ.

Капелюшний А., 1990. *Виникнення і розвиток української радянської сатиричної публіцистики*. Київ.

Капелюшний А., 1986. *Сатиричний журнал «Червоний перець»*. Львів.

Киридон А. М., 2011. *Держава – церква – суспільство: інверсна трансформація в Україні*. Рівне.

Кузнецова Є., 2024. *Мова – меч. Як говорила радянська імперія*. Глибока.

Пашенко В. О., 1994. *Свобода совісті в Україні: Міфи і факти 20–30-х років*. Київ.

Романюк М. М., 2002. Українське пресознавство як спеціальна історична дисципліна: до постановки проблеми. *Українська академія друкарства*. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://pvs.uad.lviv.ua>static>media>3.pdf> [15.09.2025].

Санцевич А. В., 1988. Періодична преса як комплекс історичних джерел (структурний аналіз). *Український історичний журнал*. № 4. С. 64–75.

Чабанна М. В., 2002. Засоби формування нового типу особистості у тоталітарному суспільстві. *Наукові записки. Том 20. Спеціальний випуск. Національний університет «Києво-Могилянська академія*. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua> [15.09.2025].

Чучалін О., 2018. *Держава і Православна Церква в Україні у 1920–1930-ті роки*. Умань.

Чучалін О. П., 2019. Вплив атеїстичної пропаганди радянської преси на релігійну ситуацію в УСРР у 1920–1930-ті рр. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 142 (1). 182–188.

Voynarovskiy A., 2024. Zhmud N., Hrebenova V. Persecution of Christian Confessions in Ukrainian Podilia During the 1930s. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 44 Iss. 7, Article 4.

²⁵ ЧП. 1930. № 5. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1930_05/. С. 4 (15.09.2025).

²⁶ ЧП. 1932. № 8–9. URL: https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1932_08-09/?page=1. С. 11 (15.09.2025).

IDENTIFICATION OF THE ANTI-RELIGIOUS POLICY OF THE STALINIST TOTALITARIAN REGIME THROUGH THE PRISM OF THE SATIRIC AND HUMOROUS MAGAZINE “RED PEPPER” (1927–1934)

One of the strategic directions of Stalin's totalitarian regime was its anti-religious policy, which intensified in the late 1920s – early 1930s. In order to clarify the specific features of the Bolshevik struggle against religious and church institutions, it is necessary to involve various types of sources, among which mass media played a decisive role. Soviet mass media were always an effective tool in shaping the desired public attitudes. Therefore, studying their activities makes it possible to highlight the technologies of Stalin's totalitarian policy regarding the organization and implementation of anti-religious propaganda.

An important role in constructing a positive image of the communist authorities through the bipolar antagonistic paradigm of “us–them”, with correspondingly negative connotations of numerous internal and external enemies, was played by the satirical-humorous magazine Chervonyi Perets (“Red Pepper”). Thanks to its specific humorous language, the magazine's content quickly gained popularity and became understandable to different social strata. Carefully selected professional staff, through persuasive verbal and visual means, systematically imposed the “correct” myths and stereotypes. As a result, official humor was transformed into an instrument of intimidation, persecution, and manipulation.

The main narratives of anti-religious propaganda encouraged the clergy to renounce their rank and believers to renounce their faith; to close churches; to destroy religious attributes; to nationalize church property; to strengthen atheistic education, etc.

In addition to the clergy, the authorities deliberately waged their anti-religious struggle specifically against the poorly educated Ukrainian peasantry, which had always shown the highest level of religiosity. The policy of collectivization and anti-religious pressure provoked peasant resistance and an insurgent movement, which became the most widespread in the Soviet Union. Stalin's regime consciously turned the Ukrainian peasant into one of its irreconcilable internal enemies – the “kulak” and the “accomplice of the clergy”.

Key words: satirical-humorous magazine, Chervonyi Perets (“Red Pepper”), anti-religious policy, Stalinist totalitarianism, Ukrainian SSR.

References

- Babenko L. L., 2014. *Radianski orhany derzhavnoi bezpeky v systemi vzaiemovidnosyn derzhavy i Pravoslavnoi tserkvy v Ukraini (1918 – seredyna 1950-kh rr.)* [Soviet state security organs in the system of relations between the state and the Orthodox Church in Ukraine (1918 – mid-1950s)]. Poltava. (In Ukrainian).
- Hrynevych L. V., 2015. *Mekhanizmy masovoho narodovyvstva: konstruiuvannia “obrazu voroha” v radianskii politychni karykaturi (druha polovyna 1929 – pochatok 1930 rr.)* [Mechanisms of mass genocide: constructing the “image of the enemy” in Soviet political caricature (second half of 1929 – early 1930)]. [Online]... і далі
- Yelenskyi V., 1991. *Derzhavno-tserkovn vzaiemyny (1917–1991)* [State-church relations (1917–1991)]. Kyiv. (In Ukrainian).
- Ihnatusha O., 2003. *Kharakter i dynamika rozvytku Spilky voiovnnychkh bezvirnykiv Ukrainy (1926–1941 rr.)* [The nature and dynamics of the development of the Union of Militant Infidels of Ukraine (1926–1941)]. *Istoriia relihii v Ukraini. Pratsi XIII Mizhnarodnoi konferentsii*. Kn. 1. Lviv. 263–269. (In Ukrainian).
- Kapeliushnyi A., 1990. *Vynyknennia i rozvytok ukrainskoi radianskoi satyrychnoi publitsystyky* [The emergence and development of Ukrainian Soviet satirical journalism]. Kyiv. (In Ukrainian).
- Kapeliushnyi A., 1986. *Satyrychnyi zhurnal “Chervonyi perets”* [Satirical magazine “Red Pepper”]. Lviv. (In Ukrainian).
- Kyrydon A. M., 2011. *Derzhava – tserkva – suspilstvo: inversna transformatsiia v Ukraini* [State – Church – Society: Inverse Transformation in Ukraine]. Rivne. (In Ukrainian).
- Kuznyetsova Y., 2024. *Mova – mech. Yak hovoryla radyanska imperiya. Vydannya druhe dopovnene*. [Language is a sword. As the Soviet Empire used to say]. Hlyboka. (In Ukrainian).
- Pashchenko V. O., 1994. *Svoboda sovisti v Ukraini: Mify i fakty 20 – 30-kh rokiv* [Freedom of conscience in Ukraine: Myths and facts of the 20s and 30s.]. Kyiv. (In Ukrainian).

Romanyuk M. M., 2002. Ukrayinske presoznavstvo yak spetsialna istorychna dystsyplina: do postanovky problem [Ukrainian Press Studies as a Special Historical Discipline: Before the Problem Statement]. *Ukrainska akademiya drukarstva*. [Online]: Available from: <http://pvs.uad.lviv.ua>static>media>3.pdf> [Accessed: 15.09.2025]. (In Ukrainian).

Santsevych A. V., 1988. Periodychna presa yak kompleks istorychnykh dzherel (strukturnyy analiz) [The periodical press as a complex of historical sources (structural analysis)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. No. 4. 64–75. (In Ukrainian).

Chabanna M. V., 2002. Zasoby formuvannya novoho typu osobystosti u totalitarnomu suspilstvi [Means of forming a new type of personality in a totalitarian society]. *Naukovi zapysky. Tom 20. Spetsialnyy vypusk. Natsionalnyy universytet "Kyievo-Mohylyanska akademiya"*. [Online]: Available from: <https://ekmair.ukma.edu.ua> [Accessed: 15.09.2025]. (In Ukrainian).

Chuchalin O. P., 2019. Vplyv ateistychnoi propahandy radianskoi presy na relihiinu sytuatsiiu v USRR u 1920–1930-ti rr. [The influence of atheistic propaganda of the Soviet press on the religious situation in the Ukrainian SSR in the 1920s–1930s.]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Iss. 142 (1). 182–188. (In Ukrainian).

Chuchalin O., 2018. Derzhava i Pravoslavna Tserkva v Ukraini u 1920–1930-ti roky [The State and the Orthodox Church in Ukraine in the 1920s and 1930s.]. Uman. (In Ukrainian).

Voynarovskiy A., 2024. Zhmud N., Hrebenova V. Persecution of Christian Confessions in Ukrainian Podilia During the 1930s. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 44. Iss. 7. Article 4. [In English].

Дата надходження статті: 29.09.2025

Дата прийняття статті: 22.10.2025

Опубліковано: 10.12.2025